

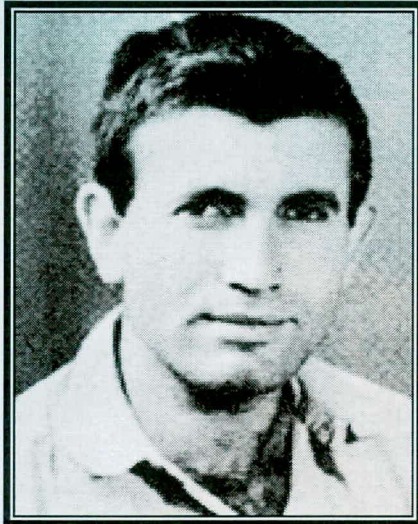

ארגון יד לבנים
סניף ירושלים

עיריית
ירושלים

רב טוראי אברהם אדיג'ס ז"ל

בן רינה ויעקב
נולד ביוגוסלביה
בתאריך כ"ה בניסן תש"ב, 12/4/1942
התגייס באוקטובר 1960
שרת בחיל הרגלים
נפל בעת שירותו בקרב בבקעת הירדן
בתאריך ט"ו בשבט תשכ"ח, 14/2/1968
נקבר בהר הרצל
אזור: ד חלקה: 3 שורה: 11 קבר: 9

בן 26 בנפלו

קורות חיים

בן יעקב ורינה. נולד ביום כ"ה בניסן תש"ב (12.4.1942) בעיר פרישטינה אשר ביוגוסלביה. לאחר היוולדו נלקח עם הוריו ואחותו הבכירה למחנה הריכוז ברגן-בלזן, שבו עברו עליהם שנות מלחמת העולם השנייה. סמוך לשחרור המחנה בידי הצבא הרוסי בסוף המלחמה ניספה אביו שם.

בשנת 1948 עלה עם אמו ואחותו לארץ ומשנת 1951 התגוררו בירושלים. אברהם סיים את לימודיו בבית הספר היסודי "גאולים", שבו היה מן התלמידים המצטיינים בכיתה למרות התנאים הכלכליים הקשים שבהם גדל. לאחר מכן למד בבית החינוך התיכון ובאותה תקופה היה פעיל בתנועת הנוער של "התנועה המאוחדת". הוא יצא עם הגרעין שהוקם על ידי תנועה זו לשרת במסגרת נח"ל ושימש כמזכיר הגרעין. הוא גויס לצה"ל באוקטובר 1960 ובמסגרת שירותו בנח"ל שהה בקיבוצים כפר עזה וגניגר ולאחר מכן שירת כמ"כ בהיאחזות נוטרה. לאחר גמרו את שירותו הצבאי למד באוניברסיטה העברית בירושלים בחוגים לכלכלה ולמדעי המדינה ובתקופת לימודים זו היה פעיל בהסתדרות הסטודנטים. בפרוץ מלחמת ששת הימים נמצא במסגרת המילואים של הצנחנים. לאחר שסיים את לימודיו לתואר הראשון B.A המשיך את לימודיו בחוג לקומוניקציה אך ביום שבו עמד לקבל את תעודתו, נפל אברהם.

ארגון יד לבנים
סניף ירושלים

עיריית
ירושלים

זה היה ביום ט"ו בשבט תשכ"ח (14.2.1968) כאשר נתקל במארב של חולייה ירדנית ליד אום שורט אשר בבקעת הירדן. הובא למנוחת עולמים בבית הקברות הצבאי שעל הר הרצל בירושלים. ספר זיכרון הוצא לאור לזכרו ועל שמו על ידי המשפחה וידידיו בירושלים. בספר "נזכור", בהוצאת האוניברסיטה העברית בירושלים והסתדרות הסטודנטים שבה, בעריכת יהודה האזרחי, הובאו תולדותיו ותיאור קצר על קרבו האחרון.

אדיג'ס אברהם בן יעקב ורוינה. נולד ביום כ"ה בניסן תש"ב (12.4.1942), בעיר פרישטינה אשר ביוגוסלביה. עלה לארץ בשנת 1948. סיים את לימודיו בבית הספר היסודי גאולים, ובבית החינוך התיכון. קיבל תואר ראשון (B.A.) באוניברסיטה העברית בירושלים בחוגים לכלכלה ולמדעי המדינה והמשיך את לימודיו בחוג לקומוניקציה. נפל בהתקלות עם חולייה ירדנית ליד אוס שורט אשר בבקעת הירדן ביום ט"ו בשבט תשכ"ח (12.4.1968).

דלתות

דלתות רבות עברתי בימי חיי הקצרים. מהן – דלתות עץ, מהן – דלתות ברזל, ופעמים עשויות היו רק בד אוהל. חלקן – נפתחו ברוחב יד וברוחב לב, ובאחרות – צריך הייתי לדחוק את כף-רגלי, כדי שלא תטרקנה בפניי. היו גם כאלה שלא נפתחו כלל, אם משום שיושביהן לא היו בביתם, ואם משום שלא רצו לפתוח. והיו גם דלתות שלא העזתי לפותחן ונותרתי עומד בחוץ, תוהה ובוהה; מדוע אין לי האומץ הדרוש לגשת ולנסות לפותחן.

דרכים שונות היו לפתיחת הדלתות. פעמים, הייתי צריך להיות גס, חוצפן ותוקפן, לדפוק באגרופי כדי שהדלת תיפתח; פעמים, התעקשתי ולחצתי, ללא הרף, על פעמון צרחני.

פעמים, די היה בצלצול קצרצר כדי להודיע על בואי, וכבר הייתה הדלת נפתחת בפנים מחייכות. ופעמים, נאלצתי לחבוט בידי ולבעוט ברגלי בדלת, כדי שידעו, שעומד אני בחוץ, ויכניסוני פנימה, ויש, לא פעם ולא פעמיים, שצריך הייתי להערים על שומרי חוק וסף. והיו גם פעמים, שבושתי בעצמי ולא ניסיתי כלל לצעוד לעבר הדלתות, אף כי ידעתי, שהסף אינו שמור, וכי הדלת פתוחה.

היו דלתות שהגעתי אליהן בנחת. ידעתי, שאיש לא יברח. והיו אחרות, שרצתי אליהן, ובלב הולם צלצלתי בפעמון הקבוע בהן, כי ידעתי, שאם לא אגיע בזמן, לא אמצא איש.

היו דלתות, שנפתחו אל מסדרונות רחבי-ידיים, מוארים, רבי-עושר ופאר, ובהם כורסאות נוחות וציורים על הקירות; ולעומתן – דלתות שהובילו ישר אל תוך חדרים חשוכים עמוסי מיטות, ורק פתילית נפט עשנה מהבהבת על שולחן.

פעמים, הייתי נכנס בדלת האחורית, שהובילה אל המטבח, ומשם הייתי עובר לטרקלינים. פעמים, הייתי נכנס מהטרקלין ויוצא מדלת המטבח, כאציל שירד מנכסיו. היו דלתות, אשר השתוקקתי לעבור בהן, ולא זכיתי. והיו דלתות, שנגרתי אליהן בכוח, מתוך פחד, וכאשר עברתי בהן הגעתי לאין. פעמים רבות חיפשתי את דלת היציאה עוד לפני שנכנסתי, ופעמים היו הקירות אטומים, ללא פתח ומוצא.

שלוש דלתות חשובות זוכר אני. הראשונה – היא דלת ביתי. כבדה ומוצקה וצבועה ירוק ובאמצעיתה חלל קטן, מסורג בברזלים. צריך היה כוח רב כדי לפותחה, ומוטב היה לדחפה בכתף, כי לא תמיד הספיקה כף-היד למשימה זו. ומפתח גדול היה לדלת. מפתח עשוי נחושת נוצצת. כבד היה המפתח, ולא הרבו להשתמש בו. רצייתי תמיד, שהדלת תישאר פתוחה, אך הוריי נתעקשו. לבסוף, ניצחתי אני. יום אחד

נתקלקל המנעול ומאז נשארה הדלת פתוחה. אך בלילה, כאשר הייתי שב בשעה מאוחרת, לא הייתי שוכח להרים את הוו המיוחד ולסגור את הדלת מבפנים, ואז אין בא פנימה בלא רשות. הדלת הייתה סוגרת על מסדרון רחבי-ידיים, ריק ברובו, ורק בצידו ניצבו רהיטים ישנים, שהובאו עוד מחוץ-לארץ. זאת הייתה הדלת הראשונה.

הדלת השנייה – היא דלת ביתה של נערה. דלת שהייתה עשויה עץ חום, שהייתה נפתחת במפתח "יל" קטן. כשהייתי מצלצל בפעמון הייתה נשמעת מנגינה, לאחר מכן קולה של הנערה, ורק לאחר מכן הייתה נפתחת. אחר-כך ניצבו שומרים על סיפה של דלת זו. מעולם לא הרגשתי עצמי חופשי, בעומדי לפני דלת זו, והעדפתי להיכנס דרך המטבח, שהייתה קבועה בו דלת עשויה ברזל, כמו בביתי. איני זוכר את מספר הפעמים, שעברתי בדלתות אלה, אך בכל פעם אפפה אותי הרגשה של אי-ביטחון, האם רצוי אני – אם לאו. ואם רצוי אני – למה? מה לי ולדלתות עץ עם פעמונים מנגנים ועם שומרי-סף. וכל אימת שהייתי מניח אצבעי על כפתור הפעמון הייתה דפיקה בלב, חזקה מן הרגיל, עוצרת את נשימתי. ולא פעם ואף לא פעמיים עמדתי לפני בעלת הבית – ובפי אין מלים, כאילו איבדתי את מיתרי קולי. כדי להגיע לדלת זו צריך הייתי לעבור מרחק רב, מרחק גדול מאוד מביתי. מדוע נרתעתי ממנה ברגע האחרון, לאחר שעשיתי את הדרך הארוכה? קינאתי מאוד באלה שלהם דלתות עשויות עץ עם פעמונים מנגנים, עם שומרי-סף, דלתות שהובילו לחדרים משוטחים, מרוהטים בשלל דברים, שלא היו לי כמותם בביתי, ומאוד רציתי שיהיו לי. רצייתי גם אני טלפון ופטיפון וספרייה ורדיו, וכל שאר הדברים שקיבלתי מהם את הרגשת הנחיתות שלי, שבנתה את כוח רצוני. שבעתי שם עלבונות ופגיעות, אך שם התעבה עורי וחיוכיי חדלו להביע את רגשותיי. היו זמנים, שנפשי וגופי השתוקקו לדלת זו, והיא נראתה בעיניי כדלת המובילה למילוי כל שאיפותיי ורצונותיי. מאוחר יותר הבנתי, שדלתות מסוג זה מובילות רק לאובדן, וניסיתי לעקור את זכרן מלבי וממוחי. עקרתי רגלי מהן ומיושביהן, אך כילד הנמשך לדברים אסורים ובלתי-מושגים, כך נמשכתי גם אני לדלתות אלה, וגם עכשיו הן עדיין בנפשי כפצע טרי.

והדלת השלישית – היא דלת הפחדים שלי. זו היא דלת שלעולם אינה סגורה, ואיני צריך לצלצל כדי שתפתח. הצלצול הנשמע הוא אות, שחייב אני לקום כדי לעבור בה. אין איש מאחור, רק חלל המוכן לקבלני. זו היא דלת, שלידה עומד אני בפיק-ברכיים ובידיים רועדות אווחו בחזקה לבל אפול. זו דלת, שאני עובר בה בעצימת עיניים. זו דלת המטוס, שאני צונח ממנו. זו הדלת של ההשמדה בכוח, של האיום

תהא זו אהבת־מבט בלבד, ולא יהיו אלא אמירות בעלמא, כי אם דברים מעומקם של לב ואהבה ונשמה? היש לך ברה שלא לצפות לעתיד שיהיה טוב יותר ומאושר, שהשלמות, שהגעת אליה עד כה בדד, תהפוך לאחוה עם־עוד־אחת?

המפתח חורק בדלת. העלה שוב את המסכה על פניך והיה האדם המאושר, הצוחק והעליו כלפי חוץ, ובלבו פנימה רק הצער והעצב.

מקנא אני באלה

מקנא אני באלה שיש להם מה לעשות, שאינם מחשבים, כיצד תעבור עליהם השעה הבאה, שיודעים את שעת קימתם ואת הרגע שילכו בו לישון, מתי יעבדו ובמה יעבדו, ואימתי ישתעשעו עם ילדיהם. אלה שחייהם סדורים ודרכם ידועה, עתידם ידוע להם כמו עברם.

מקנא אני באלה היודעים, שבפועל כפיהם ובשכלם נוצרים הדברים ונשמרים הם לדורות הבאים.

מקנא אני באמנים, ביכולתם להביא אדם לבכי או לצחוק, להעלותו לפסגת האושר ולהורידו לתהומות העיצבון, באלה המשחקים בנשמתם, ומוכרים אותה בזהב.

אך יותר מכל מקנא אני במאמינים – באלוהים, במרכס או באדם. באלה שאינם תועים לצדי הדרכים, שאינם תוהים ובוהים, כי הכל ידוע והכל כבר נגזר ממעל.

המעשי על חיי. זה הביטוי לעובדה, שהאדם וגופו אינם אלא בשר ודם, ושכליונם הוא דבר של מה בכך. זו הדלת שמתוכה יזרקו הפצצות, גם פצצות האטום והמימן. זו הדלת, הממחישה את הסכנה התמידית לחיי־האדם והאנושות.

טבעות

עולה הנך לאוטובוס, ונערה או בחורה נאה ויפה יושבת במושב בדד. אתה מתיישב לידה והוזה. האם תאמר לה שהנוף יפה, ומזג־האוויר נפלא, ושתראה כיצד האביב בחוץ פורח בשלל צבעי פרחיו, והדשאים קורצים בעין ירוקה, והשמש מחממת את האוויר כמו אמבט, וההרגשה נעימה של יום ללא ענן? או, אולי, תשאל אותה "מה השעה?", והאם אינך מכיר אותה מאיזושהי הרצאה או משרד, ומה היא לומדת, ואיך הלימודים, ומה תעשה בחופשה, ואולי אפשר להיפגש אתה? או שמא תאמר לה, שאתה רווק זקן בן עשרים, המחפש נערה ואהבה, כדי שלא להיות בדד עם כל הרגשות והיצרים הממלאים אותך? שנמאס לך להיות תמיד השלישי או החמישי ואף פעם לא הראשון? שאתה תמיד במקום השני, עד למריבות, לליטופים ולרגשות של אחרים, מתבונן מן הצד, עד שנגעל אתה עד עומק נשמתך. נתון לאותה הרגשה, שעה שאחרים ישאלוך בצחוק שאלה הטבולה בארס של אלה השבעים ושאינם יודעים מחסור: "מה, אתה לבד?" האם תאמר, שאינך חפץ להיות "פרח קיר", המסתכל ומתבונן בכל מקום בכל זוג, ועיניך מקנאות, ולבך כואב ורוצה לצעוק: למה בודד אתה?

ואולי לומר, שאתה מתגעגע לרגע, שתהיה מישהי, שתצחק לבדיחותיך, תישען על כתפך ותבכה. שתאהב אותך, ואתה – אותה, שתחדל לחזור הביתה, כיוון שהאחרים אינם יודעים לרקוד וליהנות. שהנך רוצה להכיר מישהי, שתהא יפה כמוה, ואולי גם נבונה ושתדע לרקוד ולשמוח, להרגיש אותך, ולדעת שאותה אהוב בזכות עצמך, שאינך רק אחד כמו כולם, אלא אחד מכולם. ולפתע, תתרומם היד ועל האצבע תבריק ותקרן הטבעת, טבעת של כסף, של זהב או של נחושת, ואולי סתם טבעת שוות־פרוטה, והיא לוחצת על האצבע ומהדקת אותה ושוחקת את כל המחשבה; והקלפים מתחילים ליפול, והבניין מתמוטט, והחלומות חוזרים לקרקע.

האוטובוס נעצר, והיא יורדת. המושב נותר ריק. והכאב שבלב גובר וגובר, עד שאתה חושש שמא יישבר מרוב פלצות ומחנק, ואתה מנסה למצוא את המפלט באות המודפסת, בכותרת שבעיתון, ואתה כובל את המחשבה לעיתון, לשכוח שאתה לבד, שאין בך עניין, כי בבית מצפה לך השגרה, הטרמיסטור הקטן, קופסת־העשן, הרומן־הבלשי; לשכוח, שעדיין לא גילו בך את היהלום שבנשמתך, את הברק של לבך, שאתה אחד, בדד.

האוטובוס נעצר. בנס נמנעה תאוונה. בתחנה לירידה. הזדמנות נוספת שהוחמצה, כמו רבות לפניך. התמשיך לקוות, לצפות, שתמצא את האחת, שלא

אדיג'ס אברהם בן יעקב ורינה. נולד ביום כ"ה בניסן תש"ב (12.4.1942), בעיר פרישטינה שביוגוסלביה. סיים את לימודיו בבית הספר היסודי גאולים, ובבית החינוך התיכון. קיבל תואר ראשון (B.A.) באוניברסיטה העברית בירושלים בחוגים לכלכלה ולמדעי המדינה, והמשיך את לימודיו בחוג לקומוניקציה. נפל בהתקלות עם חולייה ירדנית ליד אוס שורט שבבקעת הירדן, ביום ט"ו בשבט תשכ"ח (12.4.1968).

על שטחים ושולם

בשנת 1963, לאחר שפורסם באחד העיתונים "שולחן עגול" – בהשתתפות פרופ' יגאל ידין והמשורר יצחק שלו, מי שהיה סגן חתן חידון התנ"ך – העלה אברהם על הכתב את השגותיו על דברי המשתתפים, ואת ביקורתו על דרך הצגת השאלות על-ידי המנחה. את הדברים הכתובים ביקש, כנראה, לשלוח למנחה הדיון – אלא שהכתוב נותר ועול במגירה, ולא נשלח לתעודתו.

קטונתי מלהתחרות במעללי גבורתו של רבי האלוף או ביכולת שירתו ולמדנותו של סגן-אלוף התנ"ך, אך דווקא משום כך, אולי כדאי היה שינתן ביטוי לאזרח הקטן; זה הצעיר, אשר מדינת ישראל היא בשבילו עובדה קיימת, ואשר מקומות כעיר-העתיקה או חברון ידועים לו רק מהספרות או מבעד לעדשות המשקפת. דעתו ויחסו של הצעיר, אשר יצטרך לשפוך את דמו למען הרחבת מדינת ישראל לגבולותיה ההיסטוריים, היעודיים, המשיחיים!!

מר שלו, שאני מכבדו ביותר, ושאהבתו לספר-הספרים ידועה לכל, חי כנראה בהשקפתו בימי התנ"ך, וצר לי, שאדם כמוהו מאמין וקורא לסיבוב שלישי שנצטרך להכות בו ב"קנה מידה איזורי!" ועוד הוא אומר, ש"יש להביא לשחרורה של ארץ הייעוד בגבולותיה הגיאופוליטיים". האם מאמין יצחק שלו, שבכותו של העם היושב בציון לעשות מעשה, מבלי אפילו להיות נכון להסתכן? מר ידין מדבר על סכנת כיליון בבחינת "תמות נפשי עם פלשתים". ואם לא תמות נפשנו עם הערבים וניצחוננו יהיה בבחינת "עוד ניצחון כזה ואבדנו" מה נעשה בכל תושבי האזור? האם נהפכם לחוטבי-עצים ושואבי-מים? או שמא נקים להם מחנות ריכוז? שמא נשלחם לגלות לאוסטרליה או לסהרה כפי שעשו לנו הרומאים והבבלים, או אולי נצהיר על הערבים כעל גזע-נחות, גזע ממדרגה שנייה, לעומת הסגולה שבעם האציל?

האומנם עד כדי כך שקע מר שלו בתלמודו, שאינו זוכר, כי חיים אנו במחציתה השנייה של המאה העשרים, לאחר מבצע סיני, שעלה לנו בקרבנות, ושלאחריו היינו צריכים לחזור לגבולותינו הקודמים בלחץ המעצמות? האומנם אינו מבין, כי העולם של דוד המלך הנו רק חלק קטן מעולמנו כיום, שבימיו היו המעצמות הגדולות מצרים ובבל ואילו כיום המעצמות הן ברית-המועצות וארצות-הברית, שיש להן אינטרסים באזור ושהן מעוניינות בשמירת הסטטוס-קוו ובוודאי שיש להן אינטרס בטובת ישראל. האם מבצע סיני לא הוכיח זאת?

יצחק שלו אינו אדם דתי. הוא אינו שואף לגבולות הייעוד, כיוון שאלוהים הבטיח אותם לעם ישראל לפני אלפי שנים, הוא חוקר תנ"ך ומשורר יליד ירושלים, וכאן טמון המפתח להבנת השקפת עולמו.

מר ידין הוא לוחם ומצביא, וטבעי שגישתו תהיה מבוססת על כוח ועל תפיסה של "תמות נפשי עם פלישתים". מדינת ישראל היא עובדה קיימת זה 15 שנה, וצה"ל הוא עובדה וכוחה-המרתיע של ישראל הוא עובדה, וברי לי, ששום מדינאי ערבי אינו מאמין בלבו כי תיתכן מחיקת ישראל על 1.7 מיליון תושביה היהודים. וברי לי גם שברגע של איום ממשי על קיומה של מדינת ישראל, תתייצבנה המעצמות לצידנו, כפי שהתייצבו לצד מצרים במבצע סיני. לכן, הבעיה אינה לשכנע את הערבים, כי מדינת ישראל קיימת, וכי היא חזקה ומוכנה להחזיר מלחמה, ואף לנצח בה; גם לא בהוכחת צדקתנו המוסרית על האדמה שאנו יושבים עליה – אלא דווקא במציאת דרך פשרה מעשית, הייתי קורא לה אפילו עסקית, שתביא לימי שלום.

איני מוכן להסכים עם דעתו של מר ידין, כי "רגש כבוד שנפגע קשה לבטלו בוותורים משניים. המחיר שנדרש הוא אחד: השמדה מוחלטת של המדינה". מי נפגע ואיזה רגש כבוד נפגע? האם מפלתו של נאצר בקרב על הסואץ פגעה בו עד כדי כך שלא קשר קשרים עם צרפת ואנגליה לאחר מכן? כבודו של מי נפגע, של המלך פארוק היושב באירופה או של עבדאללה ונורי סעיד שוכני-העפר? או אולי נפגע כבודם של סוחרי יפו, פלחי הגליל ואנשי חיפה שברחו עם פרוץ המלחמה? כבודם של אלה לא נפגע, כי יכול אדם לפגוע בכבוד חברו וזה לא יסלח לו לעולם, אך כבודו של עם? האין זה ביטוי צורם קצת במדינת ישראל, אשר קושרת קשרים עם גרמניה המערבית, זו אשר לא רק פגעה בכבודו של העם, אלא השמידה שליש ממנו; והנה תמורת כך-וכך מרקים גרמניים מוכנים יהודים לא רק לוותר על רגש הכבוד, אלא אף לברך את הגרמנים החדשים ולחיות בברלין. האם לא ייתכן דבר דומה לגבי הפליטים? ואין הכוונה להחזרתם לארץ, כי הרי די לנו בערבים שישנם כאן, אלא בתשלום פיצוי על רכושם. אם הפליטים שונאים אותנו – אין זאת משום שניצחנו אותם לפני חמש-עשרה שנה וגירשנום מהארץ, אלא כיוון שעד היום גרים הם במחנות פליטים, וחיים על תמיכת האו"ם, משום שאין להם האמצעים הדרושים להגר למקום אחר ולהתיישב בו. אדם רעב, הגר עם משפחתו באוהל, ודאי שלא יוותר על רגש כבוד שנפגע, אך תן לו אפשרות לשפר את תנאי חייו, להבטיח את עתיד ילדיו, האם לא יוותר על רגש כבודו? מה איפוא הדיבורים האלה על היהודים "בני-המוות" ועל העם הערבי "האציל". יגאל ידין חי עדיין בתקופה בה הערבים היו עולים על היהודים בצעקות "עליהם" ו"אטבת אל יהוד". האם שכח ידין, כי מלבד ירדן וערב-הסעודית אין יותר בנמצא מלכים בארצות ערב, וכי השליטים אינם אצילים

לע'

זאת בצורה אינטנסיבית הרבה יותר. ובמחצית הזמן הנותרת של השירות הצבאי הוא יוצר ערכים כלכליים-משקיים, המאפשרים את קיומו ואת קיומם של חילות אחרים; ויחד עם זאת, הוא מגן על הגבולות. במקום שיש היאחזות נח"ל אין צורך להחזיק מחנה צבא. זה טוב יותר וזה זול יותר. בסופו של דבר מתברר, שהנח"ל, נוסף על תפקידי הצבאיים, שהוא ממלא כדרך שאר החילות הקרביים אם לא טוב יותר, הוא גם מקרב אותנו לעצמאות כלכלית.

אמנם, בארץ נוהגים להעמיד את הביטחון בראש הכל, אבל אסור לשכוח, שחיילים רעבים אינם חיילים טובים, ושארץ שכלכלתה אינה מבוססת, לא תוכל להחזיק מעמד זמן רב. מטרתו של הביטחון הוא לאפשר למדינה להגיע למצב של שלום ושלווה, שבהם תוכל לקיים את עצמה ולא להיפך.

ספטמבר 1960

דני היקר!

קיבלתי את מכתבך לפני שבוע, לאחר ציפייה של חודש ימים. הייתי בטוח שיום-יומיים, מקסימום, לאחר תאריך ההתחיילות, אקבל מכתב - והתבדיתי. אינו מאשים אותך. נראה, שהתנאים בקלט שבו שהית שבועיים, לפי דברי יאיר, טשטשו אותך לחלוטין. זוהי גם מטרתם, ולא יכולת להתעסק בעניינים אזרחיים-תפנוקיים ככתיבת מכתב.

כתיבת מכתב היא לא רק התעסקות רוחנית-אזרחית - אלא היא משמשת אמצעי לפורקן, להורדת מתח. העבודה שאין היא קשורה ישירות לאימונים ולשפופים-של-הרגע, אלא דנה בעניינים כוללים יותר, אישיים ונפשיים יותר, גורמת לכך, שהחייל מרגיש את עצמו שוב כאדם חושב, ולא רק כחייל צייתן, הממלא את פקודת המס"כ שלו. ---

אספר לך מעט על החיים כאן, במשק. ובכן, הבסיס של חיינו עתה היא העבודה. אני עובד זה ארבעה שבועות בפרדס, וכל הסיכויים שאמשיך לעבוד בענף זה.

עבודת ההשקיה בפרדס מלמדת אותך את "תורת המלחמה בדרג גבוה". אתה לומד שם לרוץ, לירות, לוחל וכיו"ב, פעולות של טירון, של חייל פשוט, ואף אני כך: אני מפקד המפעיל כוחות הגנה - קרקע וגדרות עפר, נגד האויב - שהוא מים זורמים. כי הנשק העיקרי של האויב היה צינור גומי חזק, המחובר לקו אלומיניום. כלי הנשק שברשותי: אני עצמי, פשוטו כמשמעו - ידיים, רגליים, ראש ובמקרים מסוימים גם גוף, והעוזרת הנאמנה, שתחיה לעד - הטורייה. בעבודה אני מבין מה פירושו של קו הגנה דליל, וכי בקיע קל בקו דליל הופך לפריצה חזקה של האויב שקשה לעוצרה. כאן אני מבין מה פירושה של חזית ללא עורף, מהן בעיות כוח-אדם וקרקע, בקיצור - אסטרטגיה של קרבות. אני מקווה, דני, שאתה מבין שהכל בקטע האחרון נכתב בהשאלה, ואם עבדת בהשקיה תבין, ודאי, את התיאורים ---

מדברים וחושבים עכשיו בכל מקום, שהנוער אינו טוב, שהוא חסר אידיאלים וכי' וכי', אבל קחי אותנו, את אלה שנמצאים כאן, בכפר-עזה. באנו לכאן ואנחנו עובדים בלי שכר. אין אנו בני-עשירים, היכולים לוותר בקלות על כסף, וכסף קוסם לנו, לא לשמו, כמובן, אלא לצורך שימוש, בדיוק כמו לכל אחד אחר. ולמרות זאת אנו עובדים כאן חודשיים בחינם! את יודעת כמה שזה שווה? הן! לו היה כל אורח בגיל העבודה מקדיש 10 ימים בשנה לעבודה חנים, למען המדינה, בעיות רבות היו נפתרות.

אני יודע את אשר את חושבת עתה: "אבל כפר-עזה יהיה הבית שלכם ואתם עובדים למענו". כאן הפרדוקס! אילו היינו בטוחים, שאנחנו נשארים במשק לעולמים, מה טוב. הצרה היא, שחוששים להגיד מלה בקשר לעתיד. ויש לי הרגשה עמומה, שלכל אחד ישנה תכנית אלטרנטיבית אם יעזוב את המשק (וזהו "אם" מאוד ממשית) ולמרות זאת באנו לכאן. זו גם איננה השתמטות מהצבא. להיפך! רוב הבנים רוצים ללכת לקורס מ"כים, ופירושו של דבר, שהייה של שנה עד שנתיים בשירות סדיר, ככל חייל אחר. כל הדיבורים הללו על הנח"ל כעל מגדלי-עגבניות טובים בדיוק כמו עגבניות רקובות. די לשמוע את הסיפורים והחוויות של החברה שגמרו את האימון המתקדם, על ה"שפופים" ו"הקריעות", שהיו מנת חלקם ---

28.8.1960

לע'

...אינני יודע אם את מסתכלת על נסיעה לחו"ל כעל מאורע גדול. לו אני הייתי נוסע הייתי סקרן גדול. תארי לך, שאת הולכת ברחובות שמעולם לא היית בהם, פוגשת באנשים, שדרך מחשבתם שווה, הנבדלים ממך בלבוש ובמנהגים, בקיצור - זרים, ואת תיירת זרה המנסה להכיר ולהבין אותם. נכון, כולם בני-אדם ולכולם אף ואוזן וגרון, ובכל זאת הם שונים מאתנו, כי לכל עם משהו שונה, ואת המשהו הזה צריך לגלות. ולכן, כשאסע לחו"ל, ואני מאמין שאסע, הרי שאצטרך לשהות הרבה זמן שם, כדי לתהות על קנקנם של החוצלארצים.

ספטמבר 1960

דני היקר!

--- אנסה להסביר לך מדוע הנח"ל הוא הדבר הטוב ביותר בצבא.

מטרתה של תקופת השירות הסדיר בצה"ל היא להכשיר את האדם להיות חייל טוב היודע ללחום, להתקיף ולהתגונן. במשך כל הזמן, 30 חודש בדיוק, אין החייל יוצר שום דבר ממשית, ומבחינה כלכלית טהורה, זהו בור ללא תחתית וכל כמה שתכניס בו כסף, ירצה עוד ועוד. עכשיו, הסתכל על הנח"ל. הנח"ל לאי לומד את מה שהוא צריך ללמוד כדי להיות חייל טוב (והוא חייל טוב, ובזאת אין ספק) במחצית הזמן משאר החיילים, משום שהוא עושה

...אתה כותב: "נח" לאי ההולך לנח" לא מטעמים אידיאולוגיים אינו נח" לאי". ואני מתנגד לכך. הנח" לאי חסר האידיאולוגיה ממלא בדיוק אותם תפקידים, שממלא הנח" לאי האידיאליסטי. למה הדבר דומה? לבוגר ביי"ס חקלאי ולפועל-חקלאי העובדים בפרדס. שניהם מרססים ברעל מסוים. התלמיד יודע את הרכבו הכימי והשפעתו, ואילו הפועל יודע רק שהריסוס יעזור להשמיד את העשב, ודי לו בכך. הוא הדבר לגבי הנח" לאים. אמנם, רצוי שהנח" לאים יהיו בעלי אידיאות וידעו על שום מה הם הולכים לנח"ל, אך חשובה מכך עצם הימצאותם בנח"ל. לדידי, קובעים המעשים ולא הדיבורים. האמת הנדושה, שאתה מנסה להשמיע, שהאידיאל הוא הכוכב, שלאורו הולך האדם, תתאים לסוף המאה ה-19, אך לא לשנות ה-60 של המאה הזו. היום קובעים תנאי החיים את האידיאלים ולא להיפך...

האידיאל שלי הוא שיהיה שלום בעולם. ועם זאת איני חושב כל מחשבות עריקה מהצבא... אלה הבאים לנח"ל, מטעמים חברתיים, הם אנשים שלמים בגופם וברוחם. בעיניי ראיתי זאת, וגם אם אין הם חושבים על אידיאלים. טוב להם, וזהו. אולי הם אנשים שקטים ושלמים יותר משאנו החושבים. אדם שחברתו אינה מספקת אותו עשוי "לברוח" מהמשק, לשבת בעיר, ולהיות אידיאליסט מסכן, המקונן על האידיאלים שלו, שלא התגשמו.

...אתה רוצה לראות בחלוץ, באידיאליסט - קרבן, אדם שהקריב, שהקדיש את חייו למשהו. אולי, לפני, היו אידיאליסטים כאלה, אך לא היום. היום מחפש החלוץ קודם כל סיפוק אישי, ורק אח"כ את מילוי הצווים הלאומיים והמוסריים; יחד עם זאת, החלוץ הוא ותרו. הוא מוותר על האורות הנוצצים...

אתה צריך להרכין ראשך בפני אלה, כי ההולכים לפני המחנה הם הראשונים שנפגעים ונופלים. בעובדה זו, שהוא הולך ראשון, מוותר החלוץ, ובימינו אין בני-האדם נוהגים לוותר.

10.10.1960

לע'

אחת ממגבלות המשק היא, שבחברה קטנה אין מקום לפעולה גדולה, ל"קריירה". ואילו אנשים צעירים, כמונו, חושבים במושגים אוניברסליים ועל מפעלים גדולים. אולי, כשנזדקן, נחשוב אחרת, אבל כל עוד אנו צעירים, הרינו חושבים ומתנהגים כצעירים.

אחת הסיבות שבגללה באתי לכפר-עזה היא כדי להכיר קיבוץ, משק, כי מחנה עבודה הוא דבר אחד, ומחנה הכנה הוא דבר אחר. בראשון אנחנו "צוציקים" ומתייחסים אלינו כאל ילדים קטנים, ואילו בשני - אנחנו כבר גדולים ודומים בכל לחברי משק. והרגשה זו של "חבר משק" רציתי לרכוש בעת שהותי בָּאן, ונדמה לי שרכשתי אותה. יש לי, כנראה, אופי הרפתקני, המתבטא ברצון לעבור כל מיני חוויות חדשות בחיים. רציתי לעבור את החוויה הזאת של נח"לאי, בדיוק מאותה סיבה, שאני רוצה להיות קצין בצה"ל ולנסוע בלי-סוף לחו"ל.

--- אני מקדיש מחשבה רבה למצב הביטחוני ולמלחמה, כי אני שונא מלחמות. לפנים היו אולי טעם ויופי במלחמות, למשל, במאה ה-19 היו מדים יפים מאוד בכל צבעי הקשת, חצוצרות, מרשים צבאיים וכו'. או היה החייל נלחם בקרב פנים-אל-פנים, והיה לו אויב ממשי. כיום האויב זוהי מפה, שבה מסומנות ארצות האויב, או אולי זהו שולחן-חול. במלחמה אטומית אין לו לאדם אפילו התענוג שבפורקן רגשות ההרג והשנאה שלו. אין הוא הורג באופן אישי, ואין אדם יכול לשנוא את אויבו, מבלי שזה יפגע בו באופן אישי. אך נעזוב את הנושא הזה, כי בוודאי אסור לכתוב דברים כאלה לחייל. אקווה רק שהצנזורה לא תמחק.

כפר-עזה, 7.9.1960

לע' שלום,

--- סוסים זה עניין מאוד רציני במשק. יש פה שלושה: ז'טנו, צ'וסטה ועזה. לא, אין אלה חברי משק, אלא שמות הבהמות. ייתכן, שכבר כתבתי עליהם, בכל אופן, הסוס ז'טנו ממלא תפקיד נכבד מאוד בעבודה. אנחנו עובדים אתו כמעט כל הזמן, וכל פעם יש לנו דמות שונה.

פעמים, כאשר הסוס הולך לאט וראשו בקרקע, ואנו העובדים, יושבים על הכרכרה ומשוחחים על דא ועל הא, דומים אנו למושביניקים החוזרים מיום עבודה. כאשר אנו עוברים עם חביות מים על הכרכרה, מיד עולה בזיכרוני דמותם של כל אותם יהודים עבדקנים, העגלונים ושואבי-המים למיניהם, המופיעים בספרות שלנו, כלומר, בסיפורי מנדלי, שלום עליכם וכל השאר. כאשר אנו חוזרים הביתה, ואז אנו מדהירים את הסוס כהלכה, יש לי הרגשה, כאילו אנו אצילים רומאים צעירים, הדוהרים ברמה, דורסים אנשים, וכו'. לעיתים, אני עולה על הסוס ורוכב עליו, דומה אני לאותו "קאובוי", איש המערב הפרוע, הרוכב לאטו בערבה, כשעיניו מתחת לכובע סטטסון שלו (ובמקרה שלי: כובע טמבל) סוקרות ובולשות ותרות אחר האויב הנעלם. העובדה, שכל הצורות הללו מקבלות משמעות אחרת רק בגלל מהירות הנסיעה, צורת ההליכה של הסוס, ללא שום שינוי בתפאורה, בתלבושת או בגיבורים, מוסיפה אך כבוד לכושר הדמיון והפנטסיה שלי.

29.9.1960

לע'

...בחג הייתי בבית. לא היה משהו מיוחד ליהנות ממנו בירושלים. היה די משעמם. ממה שכן נהייתי, זה מהנוף. אין אנו יכולים להעריך דבר אלא כשהוא חסר לנו, ובכפר-עזה חסר נוף. אינך יודעת עד כמה שמחתי כשהגענו לסיבוב נחשון וראינו את הרי ירושלים מרחוק. רק עכשיו אני יכול להבין את הרגשתם של עולי-הרגל לירושלים, אשר לאחד לכתם דרך ארוכה בשפלה, ראו לפתע את ירושלים. היה נעים לי לצפות שוב אל הרי מואב וים-המלח מרמת-רחל וארנונה ולחוש שוב באווירה הקדושה השורה על ירושלים.

17.2.1961

לע'

הייתה לנו כאן מסיבה... העיקר הוא האוכל, אבל גם השירה חשובה. יש לה כאן אופי משלה. שירים רגילים, שמאיטים את מהירותם, שירי רגש ולב, הדומים יותר לתפילות של יהודים בבית-כנסת, מאשר לשירה צבאית, שירה מלאה געגועים ורצונות ומרירות, והכל משתפך ומשתפך...

בכלל, השירה בצבא זה אחד מהדברים, שמשנים את צורתם לפי התנאים. לפעמים זוהי שירה מלמעלה, המתחילה בפקודה: "בשירה אדירה לאכול!", או השירה בדרך לקולנוע וכו'. אז באמת יש לה אופי אדיר. לפעמים זו "שירה מתה" - כשעייפים עד מוות, ולפעמים זו "שירת מיואשים". זוהי השירה, כאשר עומדים בגשם ובברד, רטובים עד העצמות, מקללים את העולם ושרים מעומק הלב. דומים אנו אז ללהקת כלבים או חתולים, הנובחים ומייללים אל הירח. אם זוכרת את שירת צבא נפוליאון, הנסוג מרוסיה בשלג, בסרט "מלחמה ושלום", תביני את כוונתי.

2.3.1961

שלום ע'

--- בשעות כאלה בבית, אני שוכב, בדרך כלל, על הגב ומאזין לרדיו, ואילו כאן אני שוכב על הבטן וכותב לך; ואיני יודע משום-מה רוח של עצבות יש בי. אולי נובעת היא מהעובדה, שאני רחוק מהבית, או בגלל הסיבה היותר סבירה, שכל היום התבטלתי ושכבתי על הגב (כן! גם דברים כאלה יש בצבא, והודבק להם התואר "עבודה בסיסית") או אולי פשוט מפני שאני בחור עצוב.

אמנם, במסדר קבלת-שבת - איני עומד, אך קיבלתי את השבת בדרכי שלי, התגלחתי אט-אט כמו בבית, שטפתי את פניי וסיבנתי אותם!!! והסתרקתי!!! לכאורה פעולות פשוטות ופרוזאיות, אך הן כה מלאות זיכרונות וחוויות תת-הכרתיות, עד שמאליו עלה זיכרון הבית. וראי זה פלא: הרי גם בכפר-עזה היו ימי שישי ומקלחות וכו', ולמרות זאת, הזיכרונות הם דווקא מהבית. מתרפק אני על זיכרון הבית כאילו היה ביכולתה של הכתיבה לממש את מציאותו כאן, וודאי שזו רק הזיה. היום, כששכבתי על הגב ועל הבטן, (לסירוגין, כמו בן!) היה לי המון זמן לחשוב, ובצבא לחשוב זה אסון. כי כשחושבים, אז מחשבים עוד כמה זמן נותר לסיום הטירונות, ואז רואים, שזה עוד המון זמן, ומקבלים "מצב-רוח"; וכשחושבים, שבמשך כל הזמן הארוך הזה יש צורך לעשות מסדרים וללבוש מדים, אז מתחשק לברוח, ולכן אסור לחשוב, והו פשע מצד הצבא, כשהוא נותן לחייליו זמן פנוי (הלוואי שהצנזורה לא תקרא זאת, אחרת היא תכלול את הצעתי בפקודות מטכ"ל) ---

שבת שלום,

לפני זמן קראתי ב"העולם הזה" על יעל דיין, והיה כתוב שם בערך כך: "בישראל ישנה אצולה שמרנית ומיוחסת כמו באנגליה, ובמושגי אנגליה היינו אומרים, שהסבא של יעל - שמואל דיין הוא 'לורד אוף נהלל' והאבא שלה - משה דיין, לפחות 'סר'".

ובכן, לי אין שום "ייחוס", אין לי בכלל סבא ובעצם גם לא אבא. את ה"ייחוס" שלי אני צריך לייצר בעצמי, ואולי משום כך הלכתי לקיבוץ ואני רוצה להיות קצין. כי חבר-קיבוץ וקצין - בעיני אלה עדיין מיוחסים.

20.1.1961

לע'

...הצרה היא, שאין לנו שום דבר, שאנו באמת רוצים בו (מלבד אהבה, כמו בן). איננו יודעים, אם אנחנו רוצים ללמוד, ואם על-ידי הלימוד נמצא סיפוק ואושר. איננו יודעים מה טוב ומה רע. לעיתים, אנו אומרים, כדי לא להישמע תמימים, כי העיקר זו ההנאה האישית, אך בסופו של דבר, אנו נוהגים להיפך, אפילו על חשבון הנאתנו שלנו, למען טובתם של אחרים; וכשאנו עושים זאת, נדמה לנו, שסטינו מקו האנוכיות! זה מתבטא בבחירה שבין הקיבוץ והעיר: מצד אחד אומרים, שזה שהולך לקיבוץ הוא חלוץ ועושה משהו "למען", ואילו אלה הנמצאים בקיבוץ טוענים: "אם אנו נמצאים בקיבוץ, הרי זה מפני שכך נוח ונעים לנו יותר מאשר בעיר". ושוב אני שואל את עצמי: האם בעיר יהיה לי יותר נעים ויותר נוח? והתשובה איננה פשוטה, כי שוב חסר הביטחון במה אני רוצה: לעבוד כפלא או ללמוד; וכששואלים אותי, מה החלטתי לעשות בעתיד, אני עונה תשובות שונות זו מזו. והאמת היא, שבמקום שאמצא בו את רצוני שם אהיה, אלא שבינתיים הרצונות משתנים ואני מרגיש כנודד.

30.1.1961

לע'

מעולם לא הייתי כל-כך חסר מצב-רוח כמו עכשיו, בטירונות. והסיבות ידועות. לא שהאימונים הפיסיים קשים, אלא דווקא ההרגשה הרוחנית. לשם מה? מדוע? כל העניין הזה של צבא ומלחמה נראה זר לכל התרבות האנושית. ואם את המטרה מקדשים, את האמצעים שונאים.

תמיד חניכו אותנו למחשבה עצמית, ואילו כאן מדגישים את האחידות והשוויון המכני. תמיד חשבת, שאני אוהב משמעת והליכה בתלם, אך כאן גיליתי את ההיפך. קשה לי מאוד להסתגל לקו, לשורה. מאז ומתמיד קסם לי החופש, אך רק עתה הוא מקבל משמעות מעשית.

בתנאים כאלה, כאשר הפקודה והטון האל-אישי שליטים, אתה עורג אל ידידות ואל אחווה ואל הפרטיות.

נהריה, 11.3.1961

שלום ע'

---יש מזל אחד בעולם: שמצב־הרוח הם מתחלפים, אחרת היה אוי ואבוי לנו. נו, תארי לך, שכולם היו הולכים כל הזמן עם פרצוף חמוץ, עם יבלות ובוועות בכפות הרגליים ועם צבע שחור בלב - זה היה נורא משעמם. המציאות היא, שפעם אני מבסוט ואת עצובה, ופעם את מבסוטה ואני עצוב.

יש סדר, ויש צדק בעולמו של הקב"ה. וכשיוֹרד גשם, ויש לי מסדר נוסף ואין מכתב, אז אני יכול לכבב בכל סרט על מיואשים עצבניים וסתם מוכי מרה שחורה; וכשהשמש זורחת, השקדייה פורחת ולי יש חופשת שבת, אז יש "ושמחת, והיית אך שמח". זה מהספר שקוראים לו בלע"ז "ביבליה" ובלשון עם עבר - תנ"ך ---

תנועתית, אלא אנו פרפרים בודדים, הנמשכים זה לזה. איני יודע אם התהייה הזאת אופיינית לגיל המעבר מהתבגרות לבגרות; אבל בזמן הלימודים לא שאלתי שאלות כאלה, וזאת משום שהייתה מטרה מסוימת, שאלה חתרת: סיום התיכון. עכשיו חותרים אל סיום הצבא, אבל זה לא דורש מאתנו שום פעילות אישית. ובטוח קצת יותר רחוק, שוב אני שואל את עצמי: ומה אחרי-כך, אחרי הצבא - משק? לימודים? צבא? נסיעה לחו"ל? מה??!! וסימני השאלה מתרבים וגדלים, ותשובה אין.

אולי נובע הדבר מאופיינו שהוא ממוזג, איננו לוקחים שום דבר ללב, ומכיוון שכך, שום דבר לא לוקח אותנו.

18.3.1961

לע'

אני יודע שאין זה אות־כבוד להיות אסיר, ואפילו ל-24 שעות, ואפילו בצבא, אך לומר את האמת - כבודי לא ירד כלל וכלל בעיני עצמי, ואני חושב, שגם בעיני אחרים - לא. הייתה זו חוויה כלל לא־נעימה, ובעיקר בלילה, כשהלכנו לישון, מאחורי הסורגים, 11 איש בתא על הרצפה. אבל למרות הכל, הייתה זו חוויה מקורית. כדי לנחם את עצמי וכדי להיות נאמן להיסטוריה, אני נזכר בכל גיבורי "האהובים" - סטאלין, לנין, טרוצקי ועוד הרבה אנשים "גדולים", כמו בן־גוריון ובן־צבי, שישבו גם הם בבת־יסוהר. ומלבד זאת, תמיד רציתי להיות אסיר ליום אחד, הן בשביל להרגיש איך זה להיות אסיר והן כדי לשמוע את האסירים עצמם. אבל לא תארתי לי שכך יתגלגל הדבר. האסירים הצבאיים הם משעממים מאוד...

15.4.1961

דני החביב,

משפט אייכמן מתקיים עכשיו בירושלים, ואני עוקב אחריו באמצעות העיתונות והטרנזיסטור. איני יודע מדוע, אך כל כמה שאני קורא על השואה ועל מעשי הזוועות שעשו הנאצים, אין זה מזעזע אותי. כי זה לא מוחשי. ואפילו כשאני מנסה להמחיש את הדברים בדמיוני, אין הם מהממים אותי. והסיבה לכך היא, שכל עוד אין האדם עובר חוויה באופן אישי, אין הוא יכול להיות מושפע ממנה. המושג "דעב" היה לי בבחינת מלה בלבד, עד שהתנסיתי ברעב באילת, בטיול עם מוסקו, ומאז כשאני קורא על בני־אדם רעבים, יש לזאת בעיניי משמעות מסוימת, משמעות שלא הייתה קודם. אמנם, הייתי במחנה ריכוז, אך הייתי קטן מדי לקלוט חוויות או רשמים ממנו, ייתכן, שהם חבויים בתת־ההכרה, אך מעולם לא עלו להכרה, ולכן איני מסוגל להתרשם מקריאת זוועות השואה בעיתון או בספר.

18.3.1961

לדני, השלום והברכה!

אנחנו מתגעגעים לקבל חופשה הביתה, וכשאני שואל את עצמי לשם מה? אז אני באמת מתחיל לקבל מצב־רוח איום. לשם מה? - האם בשביל לשכב במיטה עם סדינים ופיג'מה ובשביל האוכל של אמא והרדיו שליד המיטה? האם זה מספיק? האם זה יכול להקנות הרגשה טובה?

אין לאן לבוא ואין למה לחזור. זאת הצרה שלי, ואולי שלנו, כי אנחנו יותר מדי פושרים. אין לנו משהו שמושך אותנו במיוחד. אנחנו לא משוגעים לקולנוע, אין לנו חברה שאותה אנו "מתים" לראות, אין לנו תחביב, שלו אנו מקדישים כל רגע, ואין לנו אידיאה, שבה אנו מאמינים עד תום, ושיכולה לתת לנו איזה פתח לפעולה כלשהי. קומוניסט, כך אני מתאר לעצמי, כאשר הוא בא לחופש, הוא הולך למועדון וקורא את העיתונים, צולל לתוך הקלחת הפוליטית וכו'. אנחנו תלושים. אין לנו חוק רעיוני, לא חברה סלונית או

2.5.1961

שלום ע'

נראה, שאי-שם "למעלה", החליטו שלא ניפגש אלא פעם אחת ביוכל, כי כאשר את בבית אני אי-שם, וכשאני - בבית, את אי-שם. וכשאנחנו נמצאים כבר בקרבה של פחות מעשרות ק"מ, יש כל כך הרבה אנשים בסביבה, עד שלהיפגש זאת בעייה.

כפי שאת מבינה, היינו ביום שבת בבית, וכרגיל היה נהדר. אני נזכר בג'לי הקריר ובלפתן האפרסקים, שאכלתי בבית. עכשיו אני מסתפק במים ואפילו במים חמים מאוד, כי בסדרה בקיץ, כמו זו שאנו נמצאים בה כעת, כל טיפת נוזל שווה פז.

חס פה נורא, ולמרות שמאהלנו הוא במטע זיתים, הצל כמוהו כאין. מלבד החום, וכתוצאה ממנו היובש שבה ובגרון, שורצים זבובים, כאילו היינו ברפת. בכלל דומים אנו לפרות, מתחתינו שחת, זו הסוואה לאוהלים, ומעלינו גם שחת - זו ההסוואה שעל ראשינו.

בחופשה האחרונה הייתי רזיז מאוד והספקתי לראות שני סרטים: הראשון - "רק בימי חול", שהגיבורה שלו היא "זורבה היווני" ממין נקבה. אגב, "זורבה היווני" היה פעם כמו התנ"ך שלי, ובהשפעתו אף תליתי מול עיניי את הכרזה הבאה: "העולם עומד על האשה, על השתייה ועל העוגה". זה ספר נפלא, שפילוסופיית החיים שבו עושה את החיים ל"חיים", מאושרים, פשוטים ועליזים. כל זה אמור גם לגבי הסרט "רק בימי חול", שיש גם בו אותה פשטות ושמתחיים. מופיעים בו אותם המומנטים בנגינה, בריקוד ובהתעלסות. שני הראשונים הם נפלאים ומשפיעים מאוד. לא כדאי להפסיד.

הסרט השני היה "תמימים ופראים", וכשמו כן הוא: קצת עצוב וטרגי, בייחוד קטע המוות. משאירים את האשה הזקנה בודדה בלב שממת השלג, והדוב בא וטורפה. קצת מזעזע, לא?

אני מזיע כולי ממאמץ הכתיבה כאילו הייתי איכר תורכי, אבל תנאי הכתיבה הם: כיסא - ארץ, שולחן - מימייה. לכן, סלחי לי, בבקשה, על הדיסהרמוניה שבצורה, ואולי גם בתוכן. השפם גירד לי ועל-כן אני מוסר לך ד"ש ממנו. הוא הפך לג'ינג'י, ועל זה אני יכול להעיד. ולפי עדות אחרים הוא גדל ואף התייפה. אשרי המאמין.

שלום ולהתראות

(אני כבר לא מעז לכתוב בקרוב)

14.5.1961

שלום ע'

הסיום מתקרב בצעדי-ענק והוא מציץ מכל חור בבסיס ומכל שריר, עצב וגיד של הטירונים, אשר מחכים ל-16 בחודש, כאילו היו מחכים למשיח. ההבדל הוא, שה-16 בחודש יבוא ואילו באשר למשיח - אין זה בטוח. הסיום כליכך מעסיק אותנו, עד שקשה להסיח ממנו את הדעת. על הסדרה שהייתה לנו אומרים, כמו על כל דבר דומה, "הייתה טוב שהייתה". לא שהייתה קשה במיוחד, אלא שגם לשחק במלחמה נמאס. אני, כידוע לך, אדם רציני

ובתור שכזה לקחתי גם את המשחק ברצינות, ברצינות כה גדולה עד שחטפתי קליע בכתף. אך מכיוון שזה משחק, היה הקליע, למזלי, מעץ, ולא - הייתי דומה היום לגידם מתלחי. למעשה, דמיתי לקאובוי עם החור בחולצה, עם הדם שמסביב לו ועם התחבושת הלבנה. מה יש לדבר? אמן לאד הישראלי.

ותארי לך: הדבר קרה בדיוק באותו יום, כאשר קיבלתי חבילה מסתורית עטופה בניירות, שאיש לא ידע מהי ומאין היא, מי שלחה וכיצד הגיעה. החידה נפתרה רק בחלקה והבהירה את זהותה של השולחת, כל הכבוד, ותודה רבה על החבילה הטעימה והמתוקה. עד היום איני יודע, איך הגיעה החבילה מהבסיס לסדרה. זה מביא אותי למחשבה עגומה, שמא לא ניפגש גם הפעם. ואט-אט אני מתחיל להשתכנע, שבמקום לספור את החודשים, שעוברים בין פגישה לפגישה, נספור את השנים וייתכן, שנגיע גם ליובלות, ואז תתואר הפגישה בינינו בערך-כך: "פגישה נרגשת לאחר 25 שנה בין שני ידידים מנוער..."

יוני 1961

ערב טוב, דני!

ודאי שמת לב לך, שבפגישה האחרונה לא הייתי כל-כך "מבסוט" מעובדת היותי במשק. אי-סיפוק זה נובע מסיבה אחת ויחידה, והיא שאני רואה את שהותי כאן כזבזב זמן! וזאת משום שהעבודה, שאני לומד לעבוד כאן, זו עבודה פשוטה, בטורייה או עבודת איסוף, ואין צורך בזמן רב כדי להשתלם בזאת. וכשאני חושב לרגע, מה היא עתידי - נעשה לי קצת לא-טוב.

הלימודים בתיכון לא הכשירו ולא חינכו אותי להיות חבר משק או פועל כפיים. אוהב אני את החיים בצוותא, את ההקלה, שנותן המשק לחבריו, בייחוד לאחר שעות העבודה, בקיצור: נהנה מכל אשר קשור למתרחש לאחר שעות עבודה. אבל, כאשר מביאים בחשבון, שהעבודה היא כמעט שני שלישים מהיום ומהווה את היסוד לחיים בקבוצה, אז ברור, שאני צריך ללמוד מקצוע, שיתן לי תעסוקה מעניינת ומהנה, ואם לא - אז יהיה רע מאוד.

19.7.1961

שלום ע'

--- כשנוסעים ברכבת 4 שעות ואין מה לקרוא חושבים על כל מיני דברים, ובין הדברים תופשת מקום אישיותו של מר אברהם אדיג'ס. נושא נדוש למדי, אך לעולם אינו נמאס עלי. הגעתי לידי מסקנה, שאני רומנטיקן ללא תקנה. תמיד מדמה אני את עצמי כאיזה הרפתקן, המציל עלמות יפיפיות מכל מיני אסונות ופגעים, מביא ישע לנדכאים באנגולה ומזור לכל אוכלוסיית העולם על-ידי המצאות ורעיונות מהפכניים ומשיחיים; מעין "דון קישוט" במהדורה יותר מודרנית וקצת קרוב יותר למציאות.

הרהור אחר שעלה במוחי, וגם הוא די נדוש, הוא כי האנשים נעשו זרים זה לזה, ושוב קשה להם לבוא במגע אנושי, ראשוני, או כפי שבובר קורא לזה: "שיחה". מי, בכל זאת, מצליח להתנער מאלמוניותו של סתם נוסע ברכבת או בעולם? רק יוצא דופן: בחורה יפה במיוחד, בעל גבנון, פזל

29.7.1961

שלום ע'

--- אתמול בערב באו החברה מכפר-עזה והיה לי חשק עז ביותר לרקוד, ואילו השאר, רובם בכל אופן, העדיפו לשבת בדד, לדבר ולשוחח. זה הרגיו אותי, עד כדי כך, שהייתי צריך לרקוד מספר גדול ביותר של ריקודים, כדי להוציא את הכעס מלבי ולקבל מעט מצב-רוח טוב. בכלל, רצוני לרקוד זה יותר מרצון בעלמא. זאת כמעט תאוה, וזה מרומם את רוחי בדיוק, ואף יותר, כמו שירים ברדיו.

לאחר שחזרתי מזיע ורטוב לגמרי מהריקודים, חשבתי לעצמי: מה העניין? מדוע תגובותיי אינן דומות לשל השאר? אני עובד כמוהם, ישן פחות מהם, עושה מחוץ לעבודה עוד המון דברים שהם לא עושים; ובכל זאת, יש לי מרץ ואני רוצה "להשתגע". ואילו הם? - תני להם לשבת, לפטפט, לישון, וזהו. אז או שאני יוצא דופן או שהם "קלאפטיס" ומעדיפים את השלווה וההליכה בתלם של עבודה-שינה-רכילות-אוכל וחזור חלילה. בעיקר אמורים הדברים לגבי הבנות, עד שלעיתים נדמה לי שהן בנות 30, או יותר, עם חצי תריסר ילדים בבתי-הילדים. אולי זה מקרה, שרק בגרעין שלנו התרכז מספר כה גדול של "בינוניים", ואולי במקום אחר בחברה אחרת זה שונה. או אולי זו רוחו של הדור הצעיר, כי גם בירושלים מעטים החברה שאוהבים לרקוד ולשמות, ובמקום זה מעדיפים לספר "חוויות" מן הצבא. המחשבה הזו מענה את רוחי. הרי אנחנו צעירים, ואם לא עכשיו "נמרוד", ניאבק, נסבול ונצבור מלאי של חוויות לימים הבאים - אז אימתי?

קראתי השבוע את ספרו של קסטלר "גנבים בלילה". אני מעריך גדול מאוד שלו ושל ספריו, ונדמה לי, שבספרו מצאתי גיבור שהוא - אני. שמו יוסף, חבר משק ויחד עם זאת פעיל באצ"ל (הספר הוא על השנים 9-1937), וישנה זהות רבה בינו לביני ביחס לצבא ולפעילות בו. מצד אחד העובדה שהוא עושה ובונה במשק משמחת אותו, אך הוא מגיע למסקנה, שהמשק זה "מגדל שן" והוא אינו יכול לעמוד ב"מגדל שן" זה, כאשר בארץ מתרחשים מאורעות, ובחור"ל משתוללת השואה. עכשיו, המצב קצת שונה, אבל אני מרגיש בערך אותו דבר. אני די שמח פה למרות הכל, אבל העובדה שהקיבוץ זהו באמת "מגדל שן", אינה נותנת לי מנוח, והידיעה, שאני יכול לעשות יותר גם בתחום הצבא אינה מרפה ממני. באחת ההזדמנויות מעיר ליוסף זה אחד מחברי משקו: "בקיבוץ יש ציפורים אפורות, אתה ציפור ססגונית מדי". ואולי באמת גם אני ססגוני מדי בשביל חיי משק? אך למה לי להלאות אותך ביוסף, המקור הוא תמיד הנאמן ביותר ולכן, אם את רוצה לדעת כיצד אני רואה את עצמי, תקראי את הספר, ותחליטי אם דמותי בעיניי היא כדמותי בעיניך.

30.8.1961

שלום ע'

זו שעה מאוד לא-רגילה לכתוב מכתבים, ובעיקר לא לי. תארי לך, לשהשעה היא כה פרוזאית כמו 2 אחה"צ; אך מכיוון שזו אחת השעות הפנויות שלי במשך היום, חבל לבזבז אותה על ניס, כשהמחשבות ודמיונות פנטסטיים עוברים במהירות האור, ואין שהות אפילו

או ענק בממדיו, מספר בדיחות בקול רם, גאון, ולהבדיל, מטורף, אוהב גדול של האנושות או רוצח של מיליונים. בקיצור: יוצאי דופן, ואילו רוב האנושות מורכבת מבינוניים, ולכן היא גם די משעממת, ועל-כן גם סיפוריהם של אנשים חוזרים על עצמם.

לילה טוב,

21.7.1961

שלום דני,

--- אני מרגיש בדידות וזרות בגרעין עצמו, ולאט-לאט אני מגיע לידי מסקנה, ש"הם" לא בשבילי. נוצר בי הרושם, אולי המוטעה, שאני דומה יותר ל"אבא" ולא לחבר גרעין, ועדיין צעיר אני מכדי להיות כזה. אולי זוהי הרגשת עליונות, אך האמת היא, שאיני מוצא גם טעם רב בשיחה שבין החברה. בקיצור: יותר ויותר אני מרגיש את עצמי מנותק. והסימנים מעידים. איני משתף את עצמי בשיחה הכללית במידה שהיא קיימת, ואיני נוטל חלק בעבודות השונות שנעשות במועדון. לכן, יותר ויותר הקדשתי את זמני להסתגרות בחדר, בהאזנה לרדיו או סתם בשינה או בהרהורי דמיון.

איני יודע מה הסיבה לכך; האמנם חוסר הסיפוק המיני, או שמא רמתם של חברי הגרעין אינה שווה לשלי, ולכן תביעותיי ורצונותיי שונים משלהם, או שמא הסיבה היא חוסר סיפוק כללי מהכל? - מהעבודה במשק, מעצם המצאותי כאן בגניגה, בבטלה יחסית, בעוד שאחרים, בני גילי, בעלי כשרונות ויכולת כמוני עושים "משהו", ואילו אני נאבק על דברים בתוקף תפקידי ולא משום שאני רואה אותם חיוניים.

אני חסר סיפוק מעצמי וממעשיי. לכן, כה שמחתי כשהייתי בירושלים ועשיתי משהו, כמו "הסיבון" או הנסיעה ב"טרמפים", בקיצור, משהו יוצא מהשגרה, שהוכיח לי, כי עדיין נשתמר בי משהו מאותו אברהם "המתפלח" לאוטובוסים; משהו מאותו אברהם המשקר, המסתדר איכשהו, האוהב לעקוף את החוק ולעשות כרצונו; ולא אותו אברהם, מזכיר הגרעין, השומר על החוקים, שאינו משקר, שאינו סוחר תפוחים, שאינו בורח והמעניש את הבורחים. במשפט אחד - "אברהם שהוא הטוב בבחורי הנח"ל", כפי שהעירה אחת מחברות המשק.

ייתכן, שהדבר טבוע באופיי, לא להיות כמו כולם, להיות יוצא דופן, להיאבק, לעשות דברים רק משום ההרפתקה שבהם וכיו"ב; ואילו כאן, בגניגה, הייתי "לאדם מן היישוב". אני עובד טוב, מתגלח כל יום, קורא ולמעשה חי חיים בורגניים, שבעיניי הם נראים שיא הניווון. לכן, אולי מובן, מדוע אני מתחמק ממסדרים, לא משום הקושי שבהם, אלא דווקא כדי להצליח במשהו שאינו בסדר. ואולי משום כך כה גדול סיפוקי, שזה שבועיים תמימים לא ראיתי את רובי האומלל.

גמרותי היום סוף-סוף את "האידיוט" של דוסטויבסקי. באחד הקטעים הוא מנסה לתאר את האנשים האורדנריים - הרגילים והם מאוד לא מצאו חן בעיניי. ודווקא לאחד כזה דמיתי פה בגניגה.

27.5.1962

לע' החמודה שלום וברכה,

האימון המתקדם החוזר אותנו לימים הטובים, ימים בהם כותבים את המכתבים על "מסטינגים", ומלמעלה ניבטות יריעות אוהל לבנות עם כתמי-שמן רובים - והמאמץ הפיסי שבכתיבת המכתב עולה על המאמץ הרוחני.

זה לא פלא, שאת המכתבים כותבים דווקא ביום שבת. נכון, שזה היום היחידי שיש בו זמן, אבל הסיבה היא אחרת. זה היום היחידי, שהוא יום מנוחה והוא יכול להיות שונה משאר ימי החול, ימי המלחמה. השבת הוא יום השלום והשלווה, שבו מותרת רצויה המחשבה על הבית ועל המנוחה ועל היחסים שבין אדם לאדם. המכתבים ואת שייכים לתחום זה. באמונה, בכרוזים לא היית מעסיקה כל-כך את מחשבתך, בייחוד בזמן האחרון, והסיבות ידועות, ולא כדאי לחזור עליהן. אבל, כאן עלי להתאמץ, כדי שע' לא תפריע לי לרוץ ולהתכונן למסדר ולהיות מוכן למסע.

אני רוצה שתביני היטב. אני רוצה, שלא לחשוב עליך, לא משום שאינני רוצה לחשוב עליך, אלא כיוון שבעיניי את הנך הניגוד לכל-החיים כאן. את מזכירה לי את הנוחיות והחיוך, את ההבנה והידידות; את הטכסי של דני ושיחת-הטרקלין של ורד, את ברגמן ואת הגלידה מתוצרת בית, את הספר הטוב וארוחת-צהריים במזלגות וצלחות של "פורצלן", ואת "האהבה הראשונה", בקיצור, את החיים האזרחיים. ואוי ואבוי יהיה לי, אם כאן אחשוב על החיים האזרחיים. פה צריך להיות קשוח, וכל מחשבה על בית זה בקיע בשריון, שבו צריך להתכסות, כדי לעבור את התקופה בלי משברים נפשיים וירידות רוח דרסטיות. כי כאן אין היגיון של חיים אזרחיים ושל חיי-שלום. לו היינו חושבים במושגים של חיים אזרחיים, היינו צריכים לתפוש את הראש בין הידיים ולשאול: לכל הרוחות, מה אנחנו עושים? "למה אנו רצים ומזיעים כמו סוסים?" - כל התשובות ידועות לי: "מצב ביטחוני" ו"אלמלא אנו כאן לא יכלו לחיות בנוחיות שם". הכל נכון ויפה וצודק, אבל התשובות הללו אינן נותנות לי יותר כוח לרוץ ויותר כושר ללכת, ולכן, מוטב בכלל לא לחשוב, ומוטב להשאיר את השאלות והוויכוחים לחופשות ולימי שבתות. מוטב להקדיש את כל כוח הרצון הרוחני והפיסי לעוד מטר של ריצה, ולעוד קילומטר של הליכה - וזה מה שעושים.

28.7.1962

לע'

הצרה אתנו, עם החיילים המכונים "השפיץ של חוד החנית", שמושג הזמן אצלנו יחסי ומורכב ביותר. לדוגמה - השניות, שבהן עומדים בפתח המטוס, לפני הקפיצה, נראות ארוכות מאוד, ומצד שני, כל מה שחולף - מת; וחופשה, שנסתיימה בשעה 10, נראית בשעה 12 של אותו יום כעבר רחוק, וכך גם מסע מפרך, צניחת לילה וכל דבר אחר.

--- ונוכרים בדברים פחות נעימים. ברגעים שבין השמים לארץ, כשהלב במכונסיים ומפחדים בלי לדעת ממה בדיוק, אבל מפחדים נורא.

ואז צריך להיזכר, להיזכר בכאב-לב בחופשה האחרונה,

לקולטם ולהופכם לדמיון של מוחשיות ושל התגשמות.

השמת לבך לכך, ששם מזכיר תמיד מישהו מסוים, ולפעמים, כבר לפי השם אפשר לקבוע את אופי האדם? למשל, אלה שמכירים אותי באופן שטחי יקראו לי אברהם, שם כבד ורציני, וכך נראה גם אופיי. אך המכירים אותי טוב יותר יקראו לי אדיג'ס, כי השם אדיג'ס כבר אוגר בתוכו את מצבי-הרוח המשתנים שלי, את השיגעונות הבלתי-צפויים שלי; ואולי, כך אני חושב, את העובדה, שאני יוצא-דופן בכל חברה, שאני נמצא בה. האם צודק אני או טועה? זה נתון לשיקולך.

קראתי השבוע חוברת שהוצאה לזכרו של משה'לה ז"ל. בחיים אנחנו תמיד מחפשים את האדם, שנוכל לחקות אותו, שישמש לנו דמות אידיאלית, שיש לשאוף אליה. לפעמים זה האח או האחיות הבוגרים, לפעמים זה המורה או המדריך או סתם מכר; אך תמיד, באיזה מקום, אנו תופשים את ה"גיבור" ברגע של חולשה, של קטנות, ואז באה מפולת האמונה, ואתה אי-האימון בבני-אדם, ומכאן לא רחוקה הדרך לציניזם, ניהיליזם ושאר ה"איזמים". ה"גיבורים" היחידים שנמלטים מגורל זה, הם או גיבורי ספרים או האנשים המתים. עם מותם של האחרונים נוטים לשכוח ושוכחים את חולשתם, ותכונותיהם היפות זורחות ומאירות פי כמה, ואין זה בלתי-מובן, החיים אינם מקשה אחת, ואלמלא הרע שבהם היה משעמם לחיות אותם. וכך גם האנשים החיים. יש אנשים שהם כל-כך טובים וכל-כך מושלמים, עד שהם משעממים....

28.9.1961

שלום ע'

--- אנחנו כל-כך רגילים לחינוך של "ואהבת לרעך כמוך", עד שאנו שוכחים שצריכים אנו קודם כל לאהוב את עצמנו, כי אחרת "הכמוך" יהיה חסר-ערך.

כבר גורדון, הקיבוצניק הגדול, ידע, שהעיקר הוא השלמות הפנימית של האדם. אך השלמות צריכה להיות טבעית, והפירוש שאני נותן לכך הוא: להתנהג ולחיות בהתאם לרצון האמיתי שלנו, ולא בהתאם לרצון שהוא משל אחרים.

כורזים, 7.2.1962

לע'

...מעולם לא ראיתי כלנית שאינה אדומה, ואילו פה: לבן, ורוד, כחול, סגול, כתום ואדום וכל צבע בכמה גוונים נפלאים. תארי לך את הכלניות בעלות צבעים אלה על רקע ירוק כהה, שמתוכו מציצים כמה סלעים שחורים. למטה כנרת-כחולה וזוהרת ולמעלה שמים תכולים ושמש, והרי לך יום נאה של חורף בכורזים. אז איך אפשר להיות עצוב? כשאני קם בבוקר לתוך מראה כזה אני שר בקול-יקולות, ולידי עוזרים שני ליצינים, וביחד אנו "טריו", שמבסוט מהחיים ומצפצף על הכל...

1.9.1962

שלום לעי

האם התאריך אומר לך משהו? לי הוא אומר המון, משום שזהו ראשית הסוף של ה"ברדק" המכונה "אימון מתקדם", וזה דבר גדול גדול.

את המכתב שלך קיבלתי בתוך סערת קרבות נוראית שפקדה את הארץ, כש"האויב הנוראי" (לפי דברי המי"פ) כבש כמעט את כל הארץ, ורק אנחנו "המהוללים" הצלחנו להחזיק מעמד על איזה ג'בל בסביבה, כאשר מסביבנו שורצים אויבים בלי-סוף, ואנחנו מתחפרים בקרקע להגנה. בכלל, לפי התדריכים שאנו מקבלים לפני כל תרגיל או פשיטה "מתברר", שצה"ל הוא צבא חלש מאוד, והא ראייה, שתמיד איזור זה או אחר של הארץ כבוש בידי האויב, ותמיד אנחנו צונחים בעומק שטחו של האויב לשם חבלה, פיצוץ וכ'.

את המכתב שלך קיבלתי בערך בחצות הלילה לאחר פשיטה מוצנחת, ויחד עמו גם מכתב מפיניה ומאחותי, אך את כל זאת זיהיתי מאוחר יותר, כי קיבלתי את המכתבים והלכתי לישון.

למחרת, תוך כדי מסעון, הצלחתי לקרוא את שמות השולחים וכשהגענו ליעד, התקדמתי עד כדי פתיחת המעטפות. וכאשר שכבנו להגנה היקפית קראתי את שני המכתבים הראשונים, ואת מכתבך השארתי לסוף – בבחינת אחרון אחרון חביב, ובאמת ההתחלה הייתה חייכנית וחביבה והעלתה את המוראל. ופתאום קריאה: "כינוס!" המ"מ רוצה להסביר משהו. "סחבק" מקפל את המכתב שלא-גמר-לקרוא-אותו ורוצה להכניס אותו לכיס כשפתאום, טרח בום! "אדיג'ס! אתה קורא מכתבים בזמן שאני מדבר"; ואני משיב: "אה, לא! אני רק מקפל אותם". המ"מ בטון מאיים ענה: "אדיג'ס, כשחוזרים למאהל אתה מעמיק את עמדת השכיבה שלך עד לעמדת עמידה". ואני עדיין תחת הרושם של פתיחת המכתב... ומפאת מצב-הרוח העליון שמתי לי את המקלעון על הפאוז'ים ומעשה גיטריסט ניגנתי עליו ושרתי וכולי מבסוט. כשחזרנו אתמול למאהל, הרי במקום ללכת ולנוח ולהתקלח הייתי צריך לחפור. בהתחלה לא נראה הדבר אפשרי. היה חם והייתי עייף והשמש קפחה על הראש. חפרתי קצת, שתיתי ונחתי, העסק לא מתקדם. עשיתי פני "מסכין" שהולך למות, שמא יוותר לי המ"מ? איפה?! מגיעה שעת צהריים, ניסיתי לדבר עם הסמל, אולי יעזור הוא? אלא שאין הוא יכול: "הוראה אישית של המ"מ". סופי שנמלאתי חמת-זעם ותוך כדי מתן "ברכות" למ"מ גמרתי את חפירת העמדה...

29.1.1966

שלום לך גדי,

חזרתי זה עתה משבוע "מילואים", שבוע של ניתוק מהציביליזציה האנושית, שבוע שבו הדאגה היום-יומית הייתה, כיצד לא יהיה קר באוהל הסיירים, והאם ירד גשם מהשמים כבדי העננים, כיצד להיזהר שלא להיפגע, חלילה, מצניחה או מכדור בשעת האימונים. שבוע שבו לא קראנו עיתון ולא שמענו חדשות. שבוע שבו נשכחו ג'ונסון ובן-ברקה, ולהבדיל "תורת המחירים" ו"מקרו-כלכלה".

שאמנם הייתה רק לפני שבועיים, אבל נדמה שהייתה לפני אלפיים שנה, ולהתגעגע לאבטיח הקר על הדשא הלח בליל ירושלמי חם ולרקוד ימינה-ימינה שמאלה-שמאלה, אי-ישם בשכונה במורד גבעה... ולא נותר אלא להיאנח ולהתגעגע.

שלום מהחייל "האמיץ"

12.8.1962

ע' החמודה

--- אנחנו כבר בסביבות גיל ה-20, ואנחנו חיים על זיכרונות וחוויות של עבר כאילו תמו חיינו.

זיכרונות מתקופת התנועה ובית-הספר, ועל העתיד כמעט לא מדברים וגם לא חושבים. פעמים אנו מתרפקים על זיכרונות-של-לפני-שנים ופעמים, כמו היום, למשל, אני מתרפק על זיכרון שעות של לפני יום או יומיים. מדוע זה כך? האם בגלל "החיים השחורים" של ההווה? או בגלל הייאוש שבעתיד?

נוכרתי במה שכתבת במכתב קודם, על מחשבות שלפני השניה, עד כמה שזה נכון! כשהיינו קצת יותר צעירים, היה ראשונו מלא דמיונות ופנטזיות על הכל מכל; החל מלהיות עשיר כקורח ולעשות כל מה שהלב חפץ, ועד "להיות" מלך הגנגסטרים ולהיות פורץ חוק עקבי. היום רק מאזינים את הגוף, וכבר שוקעים בתרדמת מתים. למה? – בגלל שהחיים עלו על הדמיונות. אחד הדמיונות היה של חייל עם כובע אדום, ופתאום התברר, שכל חלום מתגשם מוטב שלא היה מתקיים, כי הוא בכלל לא זוהר וטומן בתוכו הרבה מאמץ, סבל וכאב.

אם בחיים הרגילים מתעוררת מפעם לפעם השאיפה לבטוח, לסמוך ולהאמין במשהו חזק, יציב וטוב שלמענו כדאי לחיות ולהיאבק, אזי בצבא, ברגעי הפחד שלפני הצניחה, זה בא כמעט בעצמו. מעצמה באה הפנייה שלך אל אותו סב נעלם ומופלא, אך יציב ונצחי כמו העולם, ואתה מבקשו לשמור עליך.

כיליתי כבר שני נרות בכתיבתי, הרדמתי שתי רגליים וקלקלתי לא מעט את העיניים, אך מה לא עושים למען המלים שצוברות בתוכן את הכל, למרות שהן בסך-הכל מלים...?

ספטמבר 1962

לעי

כתוצאה מההשראה הנגבית רציתי לכתוב לך סיפור על אלוהים, שברא נחלים להוביל בהם מים ובמקום זאת יש בהם אבנים, והולכים בהם צנחנים בלילות ובימים, ועל חייל שחשב שהנגב הוא רק חול, כי במפה הוא מסומן בצהוב, ואיך הוא מתפלא, כשהוא רואה גם סלעים וואדיות עמוקים כמו הבשור, וכמה שהוא מופתע לגלות ציפורים, כגון: עודבים וסלעית (ציפור שחורה-לבנה, יפה להפליא), ובעלי-חיים כמו ארנבות ועופרים; ועל לילות עם כוכבים וחולות נודדים ועוד ועוד – אלא שהיום אינו יום מתאים לכתוב בצורה סיפורית. ומכתב, כנראה, אינו הכלי, שבו אפשר ליצוק סיפור...

היו אלה שישה ימים של הליכה ביום, כאשר אתה בעצמך חייב להזין את עצמך במחשבות ובהרהורים. שעות ארוכות, אשר לא "הגל הקל" ולא "גלי צה"ל" אינם בנמצא, כדי לעזור לך להיחלץ או לטבוע בשיעמום.

שעות לילה מרובות, אשר בהן אתה פנוי להביט בשמים ולראותם מלאי-כוכבים נוצצים, זורחים ובורקים בדרגות שונות (לא, אל תאשימיני בהפרזה. בארצנו הקטנטונת, תוך שישה ימים יכול מזג האוויר להחליף את עורו, והשמים את תפאורתם לא פעם אחת ולא מספר פעמים, והחליפין אינם משחור לאפור כהה מאוד ולאפור פחות כהה, אלא משחור עמוק מאוד, מה שנקרא "יומש חשך", עד שאינך רואה אצבעות ידך, עד למין כחול בהיר-מאוד וקר-מאוד, אשר עליו נוצצים הכוכבים וכל אחד בעצמו שונה, כאילו ניסו להתהדר בפניך בבת-אחת באורם המיוחד השונה). שעות אשר בהן אתה זכאי לא רק לשקוע בדמיונות, לטוות תכניות ולרקום חלומות ותקוות, אלא השמים כופים זאת עליך כאותו קור מדברי, אשר מרעיד את עצמותיך ונוקש בשיניך, למרות רצונך וכל התחכמויותיך כיצד להלום בו.

לאחר שבוע כזה של התבודדות עצמית, אתה נזרק לפתע ליום שישי רגיל של בגדים אזרחיים, ל"קול ישראל" המודיע על פסק-הדין בעניין הסטודנטית, לעיתון השבת ואתה קורא בכותרות, והן נראות לך זרות ומאוד לא-מתאימות. אתה מנסה לרדת למשמעותם של המשפטים, המאמרים והפרוטוקולים, ואתה נדהם למראה המלל, עמודים של נייר, וכולם מכוסים במלים, אשר צליכות להביע משהו, שצריכות לחדור לראשך, לדבר על לבך ולהשפיע עליך, אם לטוב ואם לרע, להעציב או לשמח אותך – והנה לא כלום. העיתונאי או הכתב כותב על "אישה צנומה וקטנת קומה" והתמונה מראה אישה בריאה למדי, שפניה רחבות, רחוקה מאותה דמות עצבנית, שהכתב ניסה לשוות לה, או "בית דלות" והבית – שיכון רגיל, כמצוי וכשגור באלפי בתים אחרים. אולי תגיד שזו קטנוניות, שזה עניין של יחסיות, שמה שבעיני אחד נראה עשיר בעיני האחר הוא דל וכו', וכו', אבל אם תשים לב היטב יתברר לך, שאין זה יוצא דופן, אלא שכל העיתון – ויותר נכון וצודק יהיה לומר כל העיתונים – כל כך נשתעבדו לשגרת המלים והכותרות, עד אשר לכותב אותם אין הן אומרות מאומה.

הוא נעשה כל-כך קשוח ומקצועי, עד אשר כתיבתו היא מה שנקרא "ללא לב וללא רגש". ואם הוא מדבר על משפחה מרובת ילדים עם קשיי פרנסה וכו', המליצות הן כל כך נדרשות, עד אשר אתה מבחין בהן, ללא צל של ספק, באותו דבר איום של זיוף, וברגע זה אתה חדל להאמין ואם אתה עקבי אף תפסיק לקרוא.

למה הקדמתי לך הקדמה כה ארוכה והייתי מוסיף אף מבולבלת, כי נדמה לי, שהדבר החסר בעיתונות הישראלית הוא חוסר הקשר האישי שבין הכתב והקורא שלמענו הוא כותב. קשר אישי זה אינך יכול ללמוד או לרכוש בבית-אולפנא, והצורה היחידה, שבה אתה יכול להשיג אותו זה לחיות את מה שאתה כותב. לא די בכך שאתה כותב על ה"חארוקות" של "שכונת התקווה", אם אתה מוכשר יהיה זה אולי מסמך תיאורי-לימודי מענין, אך לא יהיה זה מסמך חי המבטא דברים כהווייתם, משום כך החלטתי לכתוב, לא מאמרים ולא רפרטז'יות, אינני עיתונאי, אלא דווקא מכתבים. כי המכתב זהו קשר ישיר שביני לבינך, על-פי-דבר הוא מיועד רק לשנינו ועלי-כן שנינו חופשיים לכתוב כרצוננו, מבלי לחשוב מה יגיד הקהל

או יותר נכון מהי דעת-הקהל.

אני יכול לטעון, במידה רבה של אמת, שאני חי אותך, גדי. כמוך אני סטודנט, שיש לו בעיות לימודים, חברה ופרנסה; כמוך גדלתי בארץ, הייתי בצבא ובנח"ל, שהייתי בקיבוץ וכו'. ואם אני כותב על בעיותי הרי הן במידה רבה גם בעיותיך. דבר אחד אוכל להבטיח לך: נושאי כתיבתי יהיו מקריים ומשונים בלא סדר ובלא משטר, כל דבר שמשום-מה ארצה להשתפך בו, דבר שיהיה בלי ספק אינדיבידואלי – אתה "תזכה" לקרוא אותו. אני מקווה שתסלח לשגינותי, ושתקרא את מכתבי, ואם אפשר אף תענה להם בכתב ואם לאו – לא נורא. אני חי בתוכך ואדע את תגובתך, כי היא תגובתי.

5.10.1966

מוסקו היקר שלום!

אני מקווה שקיבלת את הד"ש ששלחתי אליך בעל-פה על-ידי עידו ופיטר, ושאתה לא כועס יותר. למעשה, אינני מבין מדוע היית צריך בכלל לכעוס?

חזרתי לפני שלושה שבועות, כפי שידוע לך, וההרגשה וההתנהגות שלי כאילו לא חזרתי כלל. במשך חודשיים הסתובבתי באירופה, ומלבד ההנאות הרגילות של ראיית מקומות חדשים ויפים להפליא, פגישה עם כל מיני אנשים והיכרות של דברים ותרבויות, שידעתי שהם קיימים, אבל לא האמנתי שאוהב אותם גם אני; הרי ההנאה הגדולה ביותר, כשאני חושב אחורנית, הייתה העובדה, שהמחשבה הייתה מהיום למחר בלבד, מבלי כל דאגה מה יהיה מחרתיים, ואי-איכפתיות מוחלטת על מה שקורה או מה שיקרה.

אם קיים מושג של "ביטניק", בתור אופי או דרך מחשבה, הרי שהייתי "ביטניק" בגלל זאת. למשך חודשיים לא חשבתי על עתיד, על מה שאני רוצה להשיג, מה שאני רוצה להיות וכיו"ב. הסתפקתי בעובדה שחייתי, שהיה לי די כסף לאכול, ושנמצא לי מקום לישון והייתי "מבסוט", גם כשלא היו לי אלה תמיד.

דבר נוסף הוא שלא היו לי שום התחייבויות. בפעם הראשונה בימי חיי, כך נדמה לי, התנהגתי לפי מערכת ערכים אחת, שהייתה חלק מעצמי, ולא מכיוון שהייתה חלק של אנשים אחרים, שהיו גם חבריי ועל-כן הייתי צריך להתנהג לפיה.

נדמה לי, שבמשך חודשיים אלה הייתי חופשי במובן האמיתי של המלה, חופשי לעשות ולהתנהג כפי שאני או מצפוני או ערכי קובעים לי, ללא הדאגה, אם זה יפה או לא יפה בעיני זה או אחר. ומתוך גר-עדן זמני זה של חוסר מחשבה ודאגה, של חיים מהיד-לפה, ומה שקלקלת אתמול אתה יכול לתקן מחר ושום נזק לא יקרה, חזרתי לארץ, ולפתע עמדתי בפני כל אותן בעיות, שהמשיכו להתקיים בלעדיי כאן בארץ; אם אלה בחינות בכלכלה ואם זה מבחן בנהיגה, ואם זה לגור בבית או לא; ובמה לעבוד ומה יהיה העתיד ומה עם חברה וכיו"ב. אני אומר "לפתע", כי כשהייתי בחו"ל ידעתי שאני תייר. היום אני פה ומחר אני שם והכל נשכח, ובדרך תמיד יש תקווה שמהו יקרה ופה אין! פה אתה "תקוע" אם נכשלת בבחינות, ויש כל הסיכויים שנכשלת, והרי אתה מפסיד שנה ואולי יותר, וזה משנה את גורלך לכל החיים. ואתה שואל את עצמך מה

ו"להתראות" ו"תהיה בריא" הן הרבה מעבר לכרכות רגילות. השעה היא שעת ערביים אי-שם ושעה של טרם קרב. מהי הרגשתם של האחרים אינני יודע, אך גם הרגשתי שלי קשה להביעה... אין זה פחד. גם אינני חושב על מוות, פציעה וכדומה. אולי, כי הקרב עדיין איננו נראה דיאלי. "מוות" – מלה איזומה וחסרת-משמעות. השבועות האחרונים הוציאו אותנו ממסלול הדברים הרגיל. החברים הישנים אינם וישנם חברים חדשים שהם ממשיים. החברים האמיתיים מירושלים קיימים רק אי-שם, באחד מתאי-הזיכרון, באחד הקיפולים של רגשות הלב והנפש, ומועלים רק בשעת לילה מאוחרת, כדי להיזכר בשלום של שלשום, ואת הזיכרון הזה יש להחזיר מהר מאוד למחסן העבר או העתיד. ההווה דורש תשומת-לב רבה מאוד, החבר למשכב הוא הרובה. לא, לא הפכתי למיליטריסט, אך רגשות האיבה שהיו לי לנשק, לצבא ולמפקדים השתנו בתוקף התנאים האובייקטיביים, ובייחוד בגלל החיילים והמפקדים הנמצאים כאן. כאן הפכו המושגים אחוות-לוחמים, רעות וידידות לאמיתיים. עכשיו, הלילה רד ואתו קרב הקרב, יש עוד המון מה לומר ולשמוע, אך נשאר זאת למחר, לעתיד שהלוואי ויהיה טוב יותר ואנושי יותר והלוואי ויביא שלום.

אתה בעצם רוצה להיות? – פקיד כל ימי חיך, כלכלן? אתה רוצה לגור בעיר או לעבוד לקיבוץ? ומה הטעם שבמשפחה? יש לי הרגשה, שבאיזה מקום בדרך סטיתי לפתע מן המסלול הרגיל של החיים הנורמליים, ואני לא מוצא בדיוק איפה; ומה שיותר גרוע: אינני יודע איך לחזור למסלול הרגיל, והצרה שזה כמו כדור שלג מתגלגל...

מכתב מן המלחמה, 9.6.1967

לע'

...העיתונים והרדיו אמנם מודיעים פה ושם, אך חסרה הנימה האישית. "שני בתים בתלפיות" – איזה? איפה ומה הנזק? "האוניברסיטה העברית", "מרכז העיר" – לגבי אלה אינם מקומות סתם. הם חלק ממני, מאתנו, הם ההתממשות של המושג המעורפל "מולדת" שהיום הוא כל כך יקר וחי...

עד עתה רדפנו אחרי המלחמה והיא ברחה מאתנו. יש לשער, שהלילה נשיג אותה. לא, אינני צמא-קרבות ושואף-דמים. בימים אלה ובשעות אלה כל משפט שגרתי הופך להיות מלא-משמעות. מלים כמו – "שלום"